

Emlékezés Szentkirályi Zsigmondra (1804–1870), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Zsigmond Szentkirályi (1804–1870), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Komjátszegi Szentkirályi Zsigmond 1804. május 14-én született Kolozsvárott; atyja megyei táblabíró, valamint városi fő- és királybíró volt, a közéletben résztvevő megbecsült polgár, aki támogatta a helyi kultúrát és oktatási intézményeket, illetve érdemeket szerzett országgyűlési követként, de szerepet vállalt az országos nemzeti színház létrejöttében is. A fiatal Szentkirályi kezdetben szülővárosában tanult, az eredetileg Báthory István által alapított kolozsvári királyi líceumban jogtudományt hallgatott 1821-ig. A jogi fakultást még Mária Terézia uralkodása idején hozták létre, később, a 18. század végén, I. Ferenc alatt többek között önálló bányajogi tanszéket is szerveztek benne. A 19. század elején az Erdélyben legfontosabb iparág, a bányászat így az elméleti és jogi oktatás részének számított, de a nemzetgazdaságtan keretében is érintették. Egyébként ott már statisztikát és például – szokatlan módon – paleográfiát is tanítottak a joghallgatóknak, miáltal igen szerteágazó ismeretekre tehettek szert tekintettel a nagyfejedelemség különleges történelmi és kulturális viszonyaira. Olyan kiválóságok tanítottak a líceumban mások mellett, mint a helyhatósági szabályrendeletek kutatója, Sebestyén Gergely, a politikatudomány képviselője, Huber Ferenc, vagy a később Pesten római jogot is oktató, Kolozsvárott egyházjogot, statisztikát és szintén politikát előadó Récsi Emil.

Szentkirályi ezt követően az erdélyi főkormányshé írnoka lett, majd Nagyszebenbe került a fejedelemség kincstárához, ahol bányagyakornokságot kérelmezett. 1827-ben és a következő évben a selmeci bányászati akadémián folytatta tanulmányait, majd 1831-ben a zalatnai bányatörvényszék ülnökévé nyert kinevezést. Az Erdélyi Érchegeységben lévő Selmec volt a bányászat egyik központja, ahol élénk társadalmi élet folyt, maga Szentkirályi alapítója volt a helyi kaszinónak és a „hangászati egyesületnek”.

1835-ben nősült meg, felesége tíz évvel későbbi elhunytát követően nem maradt Zalutnán, hanem Moldvabányán lett bányamester és bányatörvényszéki elnökhelyettes 1846-ban, ahol újra megnősült. A két házasságából tizenhárom gyermek született, de a felnőtt kort nem érte meg mindegyikük.

Szentkirályi Zsigmond fiatalon több szakirodalmi művet alkotott, melyek közül az *Erdélyi bányászat ismerete* a legjelentősebb (1841), *Az erdélyi bányászat köz- és magánjogi ismertetése* címet viselő folytatása azonban töredékes maradt, és végül nyomtatásban nem jelent meg. Részt vett a német-magyar bányászati műszótár előkészítésében is Debreczeni Mártonnal (1841–42). E munkái közigazgatási, közgazdasági és bányászati szakismereteket egyaránt tartalmaztak, ami úttörő módszertannak értékelendő. Ezek következménye, hogy 1844-ben a tekintélyes Magyar Királyi Természettudományi Társaság rendes tagja lett, majd pedig a Magyar Tudós Társaság levelező tagja is: 1845-ben választották be annak törvénytudományi osztályába. Székfoglaló előadását *A bányászati regalitásról* címmel küldte el az Akadémiának, melyben a következő konklúzióra jutott: „a bányászati regalitas neve alatt azon felsőségi jogok összesége értendő, melyeket a bányászat körül a közhatalom a birtokszerzés és birtokjogi élvezet törvényesítése s biztosítása végett gyakorol oly államokban, melyekben a bányászkodás az első feltalálás jogalapján felszabadítva vagy helyreállítva, vagy pedig iparrendészeti szabályokkal védve van, minél fogva azon meggyőződését fejezi ki [az előadó], hogy a bányabirtok végleges felszabadítása, tehát a föld alatti és földfeletti birtokjogok elkülönítése a jogkülönbség vezérelve alapján, a bányabirtokszerzés és birtokjogi élvezet törvényesítésére és biztosítására multhatatlanul szükséges; ez magából a bányáipar természetéből foly, s ez elvek és intézmények Magyarország alkotmányos intézményei közé nehézség nélkül beilleszthetők s beillesztésük a mai idő fejlett közszellemétől s országgyűléseinktől joggal várható”.

1844 és 1846 között erdélyi bányász kalendáriumot (almanachot) szerkesztett és adott ki, amely jól demonstrálja kibontakozó reformkori hivatástudatának *ex libris*-ét: „a nyelv mellett magát, ezen honi bányászati iparügyet is előmozdítandó, eltökélém magamban, évenként bányászati Almanachot adni ki magyar nyelven: melly naptárral s több illy nemű tudnivalókkal összekötve a bányászi köznép előtt ez egy okból is kapóssá válna, de a mellett egyfelől azon sajátságos szerkezet, mellyben honunk bányászati ipara mozog, annak fény és árnyékoldalait, s az illető felsőségi szabályozásokat is időnként felfedezze s köztudomásra juttassa, a honi bányászati ipar statisztikájához adatokat szolgáltatson, a bányászati birtok-változások kimutatását időről időre adja, de egyszersmind bányászati vállalatainkat a nembányászokkal is megismertesse”.

1848 áprilisában a bánsági bányászat akkori központjába, Oravicára hívták ideiglenesen az ott működő bányaigazgatóság egyik ülnöki székébe, s mint ilyen, májusban Pesten részt vett a „bányapolgárok” értekezletén a bánsági rézbányászat képviselőjében, ahol az ülés jegyzőjévé választották. A forradalmat követően meginduló Krassó-Szörény vármegyei népmozgalmak azonban az új minőségében új szolgáltatásokat is kívántak. Erről a Jakab Elek történetíró róla fogalmazott méltatásában ezt olvashatjuk: „a m. kir. hadügyminiszter a szükséges fegyverek megkapása iránt a rendeletet kiadta; ennek következtében a bányatörvényszék feladatául tekinti az ingerült kedélyeket a lehetőségig lecsillapítani; felhívja tehát őt, hogy mindent tegyen meg, ami a közcsendnek fenntartására és az ingerültség lecsöndesítésére szükséges. Egy júl. 28-ki rendeletben Granzenstein bányaigazgató háromhavi időtartamra élelem és napi 20 kr. zsoldfizetés mellett 120 főből álló mozgó nemzetőrség alakításával bízta meg, s a továbbiaknak Asboth őrnaggyal megbeszélésére utasította, aki aug. 2.[-án] költ levelében őt erről hivatalosan értesítvén, egyszersmind vele azt is tudatta, hogy a mozgó nemzetőrség felállítására Oráviczán mint zászlóaljparancsnok ő van megbízva, kéri, hogy ezt a bányász-néppel tudassa s hasson oda, hogy Orávicza, mint legnépesebb hely, más bányahelyiségektől el ne maradjon”. Szentkirályi csupán az év karácsonyáig állomásozott e székhelyén, mivel az időközben kitört szabadságharc hadi eseményei miatt onnan a bányahatóság távozni kényszerült. Innen sorsszerűen Kolozsvárra ment, ahol Csány László kormánybiztos – a Szemere-kormány későbbi közmunka- és közlekedésügyi minisztere – mellé kapott beosztást egy pénzügyi bizottságba, miáltal a császári-királyi hivatali szolgálata megszűnt. 1849. július 28-án a pénzügyminisztérium egyik tanácsosa még feladattal bízta meg a létrehozni tervezett erdélyi „állami fiókpénztárral” kapcsolatban, de ennek végrehajtására nem volt lehetősége. Nem sokkal azelőtt azonban még megjelentette az egy évvel korábban fogalmazott terjedelmes röpiratát *Néhány törvényjavaslat a bányaipar ügyében* címmel.

A haditörvényszéki vizsgálatok után 1850-ben visszahelyezték a korábbi moldvabányai hivatalába, azonban azt ténylegesen nem foglalta el, mert közben „a bányatörvényszékek teendőinek az alkotandó polgári törvényszékek hatáskörébe áttétele érdekében szükséges előmunkálatok rendszeres elkészítésével” bízták meg. 1854-ben ideiglenesen ismét átvette a bánsági császári-királyi bányakapitányság vezetését, egy év múlva pedig már erdélyi bányakapitány lett, s emiatt újból Zalatnára költözött, végül 1859-ben bányatanácsosi címet kapott. 1862-ben szakmai érdemeit elismerve a bécsi székhelyű Birodalmi Földtani Intézet (*k.k. Geologische Reichsanstalt*) a levelező tagjává választotta. Az ez időben kifejtett elméleti munkáját Debreczeni-Droppán Béla így foglalta össze: „az erdélyi bányászat újjászervezése mellett Szentkirályi Zsigmond az 1850-es és '60-as években komoly szerepet játszott az országos bányatörvények és rendeletek megalkotásában. Ott találhatjuk keze nyomát az 1854-es *osztrák bányaügyi nyíltparancsban*, mely Magyarországon és Erdélyben kötelező érvénnyel (bányatörvényként) került bevezetésre. E nyíltparancs erélyes végrehajtásáért a bécsi központi kormányzat abban az elismerésben részesítette, hogy e bányaügyi rendelkezések általa készített végrehajtási utasítását a birodalom egész területén követendővé tette. Szentkirályi később részt

vett az 1859-es *Bánya-alapszabályzat* kidolgozásában, csakúgy, mint az 1867-es revideált alapszabályzat előkészítésében.”

Az erdélyi bányakapitányi állást 1865-ig töltötte be. Abban az évben nyugdíjazták, és ismét Kolozsvárra vonult vissza. Ekkoriban írhatta azt a város történetírója, Jakab Elek által neki tulajdonított értekezést, amely a *Vázlatok életbevágó társadalmi bajainkról s azok orvoslásáról* címet viselte, de a megjelenése tisztázatlan, mivel a megjelölt forráshelyen nem található.

A kiegyezéssel Szentkirályi Zsigmond életében váratlan fordulat történt: 1867-ben a városi népképviselői választásokon Kolozsvár polgármesterévé tették meg, de ezt a hivatalt csak egy éven át töltötte be, és az 1868. évi országgyűlési választások után – kiábrándulva a fellángoló politikai összecsapások láttán – megvált tőle. 1869-ben a magyar bányatörvény kidolgozását végző bizottságban vállalt tagságot, és a kolozsvári pénzügyigazgatóság adófelszólamlási bizottsága tagjai közé is kinevezték.

1870. április 16-án tért örök nyugalomra Kolozsvárott. Házsongárdban temették el, ahol rajta kívül még számos akadémikus nyugszik. Több kézírata befejezetlen, illetve részben kiadatlan maradt (*Az erdélyi bányászat közjogi ismertetése; Az erdélyi bányászat magánjogi ismertetése*).

A felette 1877-ben tartott akadémiai emlékbeszédből kitűnik: Szentkirályi nem tartozott a közszolgálatot „leketlen robotnak” néző tisztviselők közé, nemcsak a fizetésért dolgozott: a hivatalban is eszmét, a magyar bányászat eszméjét képviselte. Négy és fél évtized közszolgálatát alatt ez az ideál lebegett előtte, annak érdekét védte, abban munkálkodott; írt hírlapokba, felterjesztéseket tett a hivatalaiból, a bányászati ismereteket „szenvedélyig fokozott tüzzel terjesztette a társadalomban”. Hazafiúi érdem volt ez azon időkben, mikor az állami kincstár kormányzati rendszere, tisztviselőinek érzülete nagy részben németes volt. Szentkirályinak a magyar nemzeti ügy, az irodalom, a nemzetiség és a magyar bányászat körül tett szolgálatai felbecsülhetetlenek: könyveit, naptárait forgatták magyar, német, román bányászok egyaránt; eleven, hazafias szellemtől áthatott cikkei lelkesítettek, a magyar szaknyelvnek és a hazai bányászatnak pártolókat szereztek, a bányászati ismereteket nagy mérvben terjesztették a 19. század derekán. Elkötelezettségét és nagyságát bizonyítja, hogy szolgálataira igényt tartottak az 1848. évi forradalom és szabadságharc előtt, alatt, a neoabszolutizmus korában és a kiegyezést követően egyaránt. Mindezek mellett a korszakban jellemző társadalmi-kulturális intézményeknek, a vidéki nagyvárosok politikán kívüli közéletet tömörítő kaszinóinak és a Széchenyi István kezdeményezte, 1827-től pesti mintára terjedő polgári kaszinómozgalomnak is zászlóvivője volt, minden városban, ahol tartósan megtelepedett, részt vállalt a helyi kaszinó megszervezésében.

Szentkirályi Zsigmond a jognak azt a területét művelte, amelyről a mai jogtörténet ritkán emlékezik meg. A hazai partikuláris bányajog és -bíráskodás múltja messze középkori kiváltságokra és hagyományokra tekintett vissza, utoljára pedig 1788-ban reformálták meg, de autentikusan művelni a 19. században is csak bányamérnöki ismeretek birtokában lehetett. Noha az egységesítése szükségét az országgyűlés már 1791-ben felismerte, és azután többször is megkísérelte a kodifikációját, az Szentkirályi korában sem valósult meg, a közigazgatási és törvénykezési része pedig a magyar és a birodalmi udvari kamarák miatt osztrák jogforrásokon nyugodott. 1854-ben szintén ausztriai bányatörvény lépett életbe pártens alakjában, amely az 1861. évi Országbírói Értekezlet által elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályokba foglalt módosításokkal a kiegyezés után is érvényben maradt, Erdélyre magyar igazságügy-miniszeri rendeletekkel kiegészítve. Ez egységes alapokra fektette ugyan a bányajog rendszerét, általában megszüntetve az addigi szabályrendeletek hatályát, de nem magyar jogszabályként. A bányaművelési szabadság alapelvein nyugodott, azt azonban még csak a bányaregálé fogalom közvetítésével tudta megvalósítani. Szentkirályi munkássága mindennek a hazai bányászat igényeihez és az éppen kialakuló magyar jogi nyelvhez történő igazítására irányult.

A már többször hivatkozott méltatója e szavakkal búcsúzott tőle: „tisza hazaszeretete, közérdekek iránti állandó vonzalma, a magyar bányászat eszméjének haláláig hív ápolása, tevékenysége és megszűnni soha nem tudó munkássága oly vonások, mik példányul állítható[k] fel, a jelen s jövő nemzedékek előtt. E szép vonások fényt vetnek azon kevés árnyra, ami emberi lényünkől elválhatatlan, s Szentkirályi Zsigmond emlékét itt közöttünk s a nemzet irodalmában meg fogják őrizni.”

Ismert művei

Méltgs. Losontzi gróf Bánffy József úr ő Nagyságának tiszteletére, midőn ezen (valóságos belső titkos tanácsos) díszes hivatalában 1823. esztendőben béiktattatott. (költemény) Kolozsvár, ca. 1823.; *Nagy méltóságú Hidvégi gróf Nemes Ádám úr ő excellentiájának, [...] ujonnan kineveztetett királyi kincstartójának, a felséges királyi fő kormánysszék előtt lett bé-iktattatása ünnepére.* Kolozsvár, ca. 1824.; *Méltóságos királyi és fő kormánysszéki B. T. tanácsos Wachsmann János urnak, Erdélyben a 'n. szász nemzet' ispánjának ezen díszes méltóságban sz. k. Szeben várossában az MDCCCXXVIIdik esztendőben június XIXkén lett béiktatása ünnepére.* Kolozsvár, ca. 1826.; *Az erdélyi bányászat ismertetése, nemzet-gazdasági, köz- és magánjogi tekintetben.* Kolozsvár, 1841.; *Bányászati műszótár* (kézirattöredék, Debreczeni Márton szerkesztése, Szentkirályi Zsigmond közreműködésével, ca. 1842., Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár); *Erdélyi Bányász Kalendárium.* Kolozsvár, 1844., 1845.; *Erdélyi Bányász Almanach.* Kolozsvár, 1846.; *A bányászati regalitásról* (akadémiai székfoglaló értekezés, 1845.); *A magyarhoni bányatársulati képviselők s egyes bánya- és vasgyár-birtokosok Pesten 1848. [május 15-én] tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* Pest, 1848.; *Néhány törvényjavaslat a bányaipar ügyében.* Kolozsvár, 1849.

Felhasznált szakirodalom

- BENKŐ SAMU: *Debreczeni Márton szótárkészítményei.* In: Hajdú Mihály, Kiss Jenő (szerk.): *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* ELTE, Budapest, 1991. 78–91.
- BITAY ENIKŐ: *A magyar műszaki nyelv úttörői. Debreczeni Márton műszaki öröksége.* In: *Műszaki Tudományos Közlemények*, 4. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. 39–50.
- DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA: *175 éve jelent meg az első magyar nyelvű bányászati szakmunka. Szentkirályi Zsigmond bányamérnök munkássága.* In: *Honismeret.* 2016/6. szám. 11–18.
- DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA: *Szentkirályi Zsigmond (1804–1870) bányamérnök emlékezete.* In: *Bányászati és Kohászati Lapok.* 2004/4. szám. 32–37.
- DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA: *Szentkirályi Zsigmond akadémikus, a magyar nyelvű bányászati szakírás úttörője (1804–1870).* In: Somai József (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*, II. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 2004. 33–48.
- JAKAB ELEK: *Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött.* MTA, Budapest, 1877.
- JAKAB ELEK: *Két erdélyi bányász. II. Szentkirályi Zsigmond (1804–1870).* In: *Vasárnapi Újság.* 1871. augusztus 20. (34. szám) 428–430.
- STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története.* Multiplex Media, Debrecen, 1998.
- SZÖGI LÁSZLÓ – VARGA JÚLIA: *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. I. rész: A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig, 1581–1872.* Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2011.
- WENZEL GUSZTÁV: *A magyar és erdélyi bányaipar rendszere.* Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Buda, 1866.

Dr. Antal Tamás, egyetemi tanár
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Európai Jogtörténeti Tanszék
email: antalt@juris.u-szeged.hu